

MÉS NOTES SOBRE TOPONÍMIA ESPELEOLÒGICA

Josep Lluís Viciano Agramunt
Espeleo Club Castelló

Per coses de la vida la meua laboral va finalitzar a la Secció d'Etnologia del Museu de Belles Arts de la Diputació. En ella tenia el Dr. Esteve Gálvez la seua biblioteca i despatx, i totes les setmanes, de dilluns a divendres i de 10'30 hores a 14, allí acudia el professor. Don Paco parlava de tot i de tots, a dreta i esquerra, i així vaig saber bé les seues fílies i fòbies. En tenia, i fortes, contra el que ell anomenava "partits de consigna", jerarquitzats, amb els seus papes i popes, mentre sentia respecte als anarquistes, que ell va tractar en els seus estudis universitaris a la Rosa de Foc, la Barcelona àcrata, més intensament quan per la visita del rei Alfons XIII, la reina i el dictador Primo de Rivera per l'Exposició Internacional de 1929 es van retirar del carrer individus possiblement conflictius i el futur Dr. Esteve acabà a la presó (Fig. 1).

Fig. 1. Rebut d'imposició a favor del pres Esteve.

Don Paco, "Paquito el fúnebre" per als estudiants per vestir sempre de dol, tenia fama d'anar d'aquesta manera per la caiguda de la II República, però realment era per la successió de dols familiars, algunes vegades solapats, que el van averse a vestir així i ja no ho va abandonar. Del creuer universitari de 1933 diuen que hi ha, o hi havia, una fotografia dels participants davant d'una piràmide. Tot és blanc i colors clars, però hi ha una cosa negra que destaca: Don Paco. I a la República encara li quedaven uns anys de vida, pocs però.

Un dels treballs en el despatx era corregir escrits i en una de les correccions ix el nom del que ara diuen Torre en Domènech, però que ell volia que li diguérem la Torre dels Domenges, que així ho dia la gent major del poble. Raonava que per saber bé els topònims cal preguntar a qui viu sobre el territori, cosa que si més no és de sentit comú.

Sobre eixe mot Domenges en l' *Indice de todos los documentos que existen en el Archivo del Real Monasterio de Nuestra Señora de Benifazá, "compuesto en el Año MDCCCXV por el Rdo. P. D. Fr. Joaquin Chavalera, Archivero y Bibliotecario de dcho. RI. Monasterio"*, es llig:

"Derechos de Benifazá en Castell de Cabres

Primeramente Por la Carta de Población de este dicho lugar consta que se reservo para el Señor las Tierras Dominicales que en todos los tiempos han llamado los mismos Vecinos y el Monasterio Domenges: *tracto illo nostro Domenge.*"

Pel que fa al canvi de nom Cavanilles en la seua obra *Observaciones sobre la Historia Natural* ... quan es refereix al poble diu Torre d'en Domenche, en Domenge, en Dumenge; la partícula de tractament ja senyala cap a on evolucionarà el topònim: es pren Domenge com a nom de persona, com una corrupció del castellà Domingo, per ignorar el significat real del mot, i es canvia pel correcte, o això es creu, Domènech.

No massa lluny, a terme de la Serra d'en Galceran, tenim unes cavitats conegudes per cova o coves dels Domenges o del Mas dels Domenges, que alguna vegada ja hem vist passades a dia de la semana, diumenges, per ignorar qui siga el significat del topònim.

Pel que fa a la toponímia, des que la nostra activitat espeleològica va prendre un camí seriós, primer en el Centre Excursionista de Castelló i després en l'Espeleo Club Caste-

lló, la forma de saber el nom de les cavitats era la conversa amb masovers, pastors, caçadors i qualsevol que tinguera alguna relació amb els terrenys on s'obrien. Allò dels inicis de "cova de les Dames", "avenc dels Sacrificis", "avenc del Rebot", etc., va quedar prompte enrera.

En una visita al mas Nou d'Ares aclarim amb el seu habitador Isidre Salvador (1976) alguns topònims de cavitats de la zona. Del que ara s'ha publicat en treballs d'arqueologia com "cingle del Mas Nou" ens va dir que el nom vell era cova del Cap del Solà, que quan es va tallar el carrascar també va passar a dir-se cova dels Carros, que allí pernoctaven els que transportaven la fusta.

De la cova Fosca ens va dir que el nom vell era cova del Mas d'en Llorenç, segurament per ser d'alguna utilitat als habitants d'aquest mas, probablement per cosa ramadera. El de cova Fosca digué que va començar a dir-li-ho un familiar seu, més jove, faria d'això una vintena d'anys o poc més.

En un recorregut per la ratlla de Forcall i Morella (1977) fem cap al mas del Racó, on parlem i reunim informació sobre cavitats i algun topònim que interessa, com el nom d'un roquer que ix de la cinglera, el morral de la Bèstia. D'entre les coves m'encaminen al forat Groc, que ho és. Però temps després es publica que s'anomena així per fer de refugi a el Groc, Tomàs Penyarroja, guerriller carlí. No dic que no, però el topònim és pel color de la roca. A més, el forat és massa visible com per fer d'amagatall.

En una eixida per terres de l'Alt Maestrat anem a situar la cova de les Mamelles, a Culla, que deu el nom a unes estalactites grosses que creixen en el sostre i formalment semblen això. El coneixedor del terreny que ens acompanya de lluny senyala la situació de la cavitat, ensems que ens refresca el

significat d'uns mots del lèxic muntanyenc quan diu: "La cova de les Mamelles es troba en aquell cingle, en la cingla". O siga que es troba en el graó o cornisa que talla la verticalitat de la paret a mitja altura. I en la frase es veu la diferencia que per a ell tenen les paraules *cingle* i *cingla*, vives també pels voltants de Penyagolosa.

El riu Cervol és un bon camí natural per anar a Vallibona i altres poblacions d'els Ports, des de les terres més o menys costaneres, i per això tenia punts on pernoctar, sobretot en els dies d'hivern quan les jornades són més curtes. Un d'eixos punts era l'Hostalàs, una masada gran sobre l'esquerra del riu. Per sobre d'ell, en la vessant, hi ha la cova de l'Hostalàs, que com passa amb cavitats properes a ratlles de terme té més d'un topònim, i els pastors de Bel també la coneixen per cova de la Devesa; té tanca ramadera de pedra seca (Fig. 2). El mot, augmentatiu d'hostal, no té cap misteri en el seu significat, però algú va prendre l'article apostrofat i la primera síl·laba per una sola, Los Talàs, i ara, per allò de la correcció, ix en alguns mapes com Els Talàs, de significat ignorat.

Bibliografia

OLUCHA MONTINS, F.; VICIANO AGRAMUNT, J.L., (2001), "Unes notes per a la biografia del Dr. Francesc Esteve", *PENYAGOLOSA*, IV època, núm. 2.

Fig. 2. Cova de l'Hostalàs. Tanca de pedra seca.